והגדת לבנך בדברי אגדה המושכין את הלב

ואמינא, כי הנה **רש"י** (פסוק ה, ד"ה את העבודה הזאת) כתב **'והגדת לבנך** (מיירי) **בבן שאינו יודע לשאול, והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי אגדה המושכין את הלב** (מכילתא)', ע"כ. ויש לדייק ולבאר מה מוסיף רש"י כאן שימשך הבן בדברי אגדה שמושכין את לבו, ובפרט אם מדברים בילד קטן מאד מה שייך למושכו בדברי אגדה וכו'.

ואולי יש לומר כי **רש"י מגלה לנו כאן מהו מהות הבן 'שאינו יודע לשאול'**, כי עפ"י פשטות אפשר ללמוד ולהבין ש'בן שאינו יודע לשאול' הכוונה הוא בילד קטן רך בשנים, שעדיין אינו יודע לשאול ולדבר כראוי, וזה בא רש"י לגלות לנו כאן שזה אינו כן, אלא שמיירי כבר בנער גדול הנושא ונותן ומדבר כהוגן, אמנם **אין לו הבהירות והשכל והדעת הישרה לשאול ולהשכיל במעלתה הגדולה של יציאת מצרים ומהות יו"ט פסח** שעל ידה נתעלו בני ישראל להיותם עבדי השם ומציאות רוחניים ונעלים, ולבן הזה כיוון רש"י לומר, שיפתח לו בדברי אגדה המושכין את הלב, ובכך יוכל להשכיל ולהבין את עניין יציאת מצרים והניסים הגדולים שעשה השי"ת לעמו בעבור שבחר בהם להיות לו לעם סגולה ולגוי קדוש והמסתעף.

אמנם עדיין צריכין אנו לדעת מה המה אותם דברי אגדה שידבר האב לבנו לפתוח את לבו.

חידוש הרמב"ן במעלתה של ארץ ישראל הזבת חלב ודבש

ויתכן לבאר הענין, דהנה הרמב"ן (לעיל ג, ח) מפרש כוונת מאמר הכתוב ארץ זבת חלב ודבש, ואומר 'ושבח אותה שהיא ארץ מקנה שיש בה מרעה טוב, והמים יפים, **ויגדל החלב בבהמות, כי אין הבהמות בריאות וטובות ומרבות החלב, אלא רק באויר טוב ועשב רב ומים טובים.** ובעבור שימצא דבר זה של ריבוי החלב בבהמות רק באחו ובמרום הרים, **והרי שם אין הפירות שמנים ויפים אלא כחושים**, אמר כי הארץ היא עוד שמינה, **שפירותיה שמנים ומתוקים עד שתזוב כולה בדבש מהם.** והנה שבח אותה על כל טוב ה', על דגן ועל תרוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר'. ע"כ

והיינו, שלפי דרך הטבע בסתם ארץ, **הרי שאם יש חלב הרבה בבהמות, אין שם פירות טובים ושמנים**, כי מקום המרעה לבהמות אין טוב לגידול פירות טובים, **וכן להיפך כשיש פירות טובים אין זה מקום מרעה הגון לבהמות ובעבור זאת אין חלב מרובה**, לכך אמר הכתוב, שנתעלתה ארץ ישראל משאר הארצות, שיש בה מעלה רבה זו של שני ההפכיים, גם יש שם חלב רב וטוב, וגם פירות שמנים ומתוקים הזבים דבש מהם.

הכוונה על מעלתה הרוחנית שבארץ הקדושה

ובמק"א ביארנו (בגיליון פר' שמות) כי לא יתכן לומר שכיון הכתוב להלל ולשבח את הארץ בהני הנאות גשמיות גרידא, וכי לבעבור זאת יזרז הכתוב לישראל לבוא לארץ משום הנאת גופנית וצרכי הגוף לפטמה בתענוגי העולם הזה, אתמהה.

אלא ודאי שכיון לומר על דבר רוחני גבוה מעל גבוה שבארץ ההיא, וכאשר מובא בכתוב (דברים יא, יב) **'ארץ אשר ה' אלוקיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלוקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה'**. והיינו שנתקדשה ונתעלתה הארץ בהשגחתה הפרטית של הבורא יתברך שמו עליה, ותמיד עיני ה' אלוקיך בה, ולכך יש עליה כח רוחני רב המשפיע על יושביה וגם על פירותיה והדברים הגשמיים שבה, ונתן לו סימן להשגחה הרוחנית שבה, כי רואים בשינוי הדברים הגשמים שבה, שיש בה שני הפכיים של חלב רב ופירות שמנים ומתוקים שהוא שלא בדרך הטבע וכדרכו של עולם, וכל זאת בעבור שנתקדשה בהויה רוחנית רבה ועצומה של השגחת השי"ת עליה ועל כל הנמצאים בה המשפיע ומכניס רושם גם בפירותיה ובחלק הגשמי שבה, **ואין זה אלא כסימן לדבר פנימי ועמוק שבארץ, שהוא גודל כח הרוחניות השוכנת שם**, וזאת הוא הדבר אשר רצה השי"ת לומר למשה רבינו ע"ה, ולא על הנאות גשמיות בסתמא.

כוונת הכתוב בדברי אגדה של זבת חלב ודבש ובהנחת מצה ומרור לפניו

והנראה לומר לפי זה, כי זה שהקדים הכתוב בתחילת פרשת הבן שאינו יודע לשאול אודות ההבאה לארץ ה' עממין וכתוב **'והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש'** וכדברי הרמב"ן שהודגש כאן דייקא על הארצות שהם זבת חלב ודבש - שזה מורה על גודל הקדושה השוכנת בה - הרי שרצה לומר, **כי הם הם אותם דברי האגדה שצריך לומר לאותו הבן שאינו יודע לשאול ואין לו בהירות השכל כדי לפתוח את לבו**, שיספר האב אודות הבאה אל ארץ זבת וחלב ודבש, וירחיב לו בעצם הדבר שהיא מעל לדרך הטבע, כי היכא שיש חלב ומרעה טוב אין פירותיה טובין וכן להיפך, וביותר כמו שנתבאר בדברינו כי זאת הוי סימן לעוצם הקדושה וההשגחה המיוחדת והרוחנית הנעלה הממלא את הארץ המקודש, עד שמשפיע על כל פירותיה והדברים הגשמיים שבה, וכשיספר לו האב דברי אגדה אלו, הרי ירחיבו את לבו הסתום, ויוכל להתחיל להשכיל ולהבין בעניינה של יציאת מצרים, ושעל ידה באו כלל ישראל אל ארץ הקודש ועבדו את השי"ת תחת ההשגחה הרוחנית המצויה בה.

וכן בנוסף לדברי אגדה אלו, גם יעשה לבן פעולות במעשה להרחיב ולפתוח את לבו, ויספר לו בשעה **ש'מצה ומרור מנוחים לפניו'**, שהם מרמזים על היות כלל ישראל במצרים בשעבוד ובקושי רב תחת המצרים אשר מרורו את חייהם, וישכיל כי היה מטרה בדבר ההיא, כי היו ב**'כור הברזל'** (דברים ד, כ), וכפירוש רש"י (שם) **'מכור. הוא כלי שמזקקים בו את הזהב'** וכאשר האריכו רבות בספה"ק, כי בהיות כלל ישראל שמה במצרים נתקנו ונצרפו להיות כלים מכונים לקבל את התורה ולהגיע לארץ, וזה היה הטעם שהורידם הקב"ה למצרים, שכשיצאו משם יהיו כלים מוכנים לקבל את התורה וליישב את ארץ הקדושה לעובדו שם כראוי וכיאות, והרי המה דברי ומעשי אגדה הפותחים את לבו לדעת ולהתבונן בגדלות מעשי יציאת מצרים.

ביאור המקראות לפי זה

ולכך דייקא בבן שאינו יודע לשאול, כתב עניין ביאת כלל ישראל לארץ ישראל שבו היו ה' עממין ומקום זבת חלב ודבש, כי המה אותם דברי האגדה הצריך לאמרו לבן שאינו יודע לשאול למשוך ולפתוח את לבו, ומה שאין כן בבן ה'תם' שהוא בן טיפש כלשון הירושלמי הנ"ל שפשוט אין לו דעת, אינו צריך ולא יועיל לו דברי אגדה אזי כתב בסתם **'והיה כי יבאך ה' אל ארץ הכנעני'**.

וכן מובן שפיר הדבר שכתב החיוב לספר יציאת מצרים בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך במיוחד בבן שאינו יודע לשאול, כי בו שייך הדבר ביותר שזה חלק מדברי האגדה המושכין את לבו כנ"ל, ובבן שאינו יודע לשאול זה נצרך מאוד לפתוח את לבו הסתום (אכן גם בשאר הבנים יש חיוב זה וכדאיתא במכילתא דלעיל, אך כתב דווקא בו להראות כי אצלו יש הצורך והחיוב ביותר וכמו שנתבאר).

בן שאינו יודע לשאול כי יש חיסרון בהאב

והנה במהותו של הבן שאינו יודע לשאול יש לומר, כי זה שארע שלבנו חסר לו בהירות בהבנה ובהשכלה להאי מילתא, הרי זה בא ונובע כי גם להאב חסר לו בהירות ודעת ישרה בדבר, ונמשך זאת גם לבנו לדור הבא אחריו (וודאי שאין אנו באים לקבוע מסמרות בדבר ושלא שייך אחרת, אלא כי הרבה פעמים הרי זו מקור הדבר).

וממילא רוצה התורה הקדושה לרמז להאב, שכשישכיל הוא עצמו ויתבונן ויעמיק היטב בדבר, אז הרי זה יעבור גם לבנו, ויחכים גם הוא להתבונן ולדעת בכלל ובפרט בגדלות עניין מעשה יציאת מצרים וכל מה שארע בו.

עשה ה' ל"י - כי האב משריש בעצמו הבהירות וההשכלה

ובעבור זאת אומר האב של הבן שאינו יודע לשאול **'בעבור זה עשה ה' ל"י בצאת"י ממצרים'**, ומדבר על עצמו, שעשה ה' **ל"י** וכן **בצאת"י** ממצרים, וכן בהמשך העניין **'כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים'**, **הוציא"ך** על האב דייקא, כי האב עתה משריש ומכניס בעומק נפשו עניין ההכרה הזאת, כי יודע שככל שישכיל ויבין היטב בסיפור יציאת מצרים ויחכם בהנה, הרי זה ישפיע בבנו ויוכל גם הוא לפתוח את לבו להבין ולדעת כל רוז וסוד הטמון במעשה יציאת מצרים.

משא"כ בבן ה'תם' שכמובן לא מונח החסרון בהאב כלל, לא נאמר כל זאת, ונכללו הבן והאב יחדיו בפסוקים.